

Tacitus' Germania. Oversatt av Claus Krag. Spartacus forlag, Oslo 2023. 254 sider.

ANMELDT AV ASKE DAMTOFT POULSEN

Det er alltid ekstra gledelig for det klassiske miljøet når antikkens verker tiltrekker seg oppmerksomhet utenfra. Det bidrar til å bryte ned barrierer mellom fagene og stimulerer til interdisiplinære diskusjoner.

Det var derfor med stor begeistring at jeg takket ja til å skrive en anmeldelse av Claus Krags nye oversettelse av Tacitus' *Germania*. Krag er nemlig professor emeritus i historie ved Universitetet i Sørøst-Norge og spesialist i norrøn filologi og norsk middelalderhistorie. Begeistringen ble ikke mindre da jeg fikk tilsendt boken, som er et flott stykke håndverk. Spartacus forlag har produsert en virkelig appetittvekkende bok: fra omslagsdesign (med etterfølgende kart over de germanske stammenes utbredelse i det nordlige Europa) til de to omfattende registrene oser det profesjonalitet. Av trykkfeil har jeg kun funnet en enkelt: På s. 216 står det «120 år» i stedet for «210 år». (I selve oversettelsen finner vi det riktige tallet). Og sist, men ikke minst, så har Krag laget en utmerket presentasjon av en av antikkens vanskeligste tekster. For på tross av sitt beskjedne omfang er dette et verk fullt av fallgruver: Tekstoverleveringen er dårlig, språket er ofte tvetydig, den historiske og kulturelle konteksten er uklar, og ettertidens bruk av verket har vært ytterst kontroversiell. For dette bør han – og Spartacus forlag – berømmes på det sterkeste.

Ute i den store verden er Tacitus nok mest kjent som forfatteren av de to monumentale historieverkene *Annales* («Årbøkene») og *Historiae* («Historiene»), som på annalistisk vis beretter Romas historie under henholdsvis de Julio-Claudiske (14–68 e.v.t.) og de Flaviske (68–96 e.v.t.) keiserne. Mens *Annales* ble oversatt til norsk av Henning Mørland i 1988, er *Historiae* nylig (og nydelig) blitt oversatt av Anne-Katrine Frihagen og Bjørg Tosterud. *Germania* – egentlig *De origine et situ Germanorum* («Om germanernes opphav og utbredelse») – er et av Tacitus' tre såkalte «mindre verker», der *Agricola* (en biografi over hans svigerfar) og *Dialogus de oratoribus* («Samtale om talerne», en dialog i platonsk stil om talekunstens angivelige forfall under keisertiden) utgjør de andre to. Mens *Dialogus* ble oversatt av Hermund Slaatelid i hans utvalg tekster om romersk retorikk

fra 1993, må vi tilbake til Trygve Widths *Agricola og Germania* (posthumt utgitt i 1968, fem år etter hans død) for å finne en norsk oversettelse av disse to verkene. Når en tekst som allerede er oversatt til norsk oversettes igjen må man stille seg spørsmålet hvorfor, ikke minst ettersom Widths oversettelse er både dugelig og relativt moderne i sitt språk. Det virker da heller ikke som at det er nyoversettelsen i seg selv om er hovedpoenget for Krag, men snarere konteksten *Germania* settes inn i. For i motsetning til Width har Krag nemlig skrevet en fyldig innledning og vedlagt forklarende kommentarer til teksten, hvilket gjør hans utgave langt mer leservennlig.

Tacitus er kjent som det antikke Romas kanskje aller fremste historiker. Hans fremstilling av romersk keisertid er både sylskarp og dypt pessimistisk. Keiserne er håpløse og/eller blodtørstige, senatorene er feige, og romerfolket har øyne utelukkende for brød og sirkus. Med den amerikanske litteraturkritikeren Lionel Trillings ord: «We are aware of [Tacitus] as one of the few great writers who are utterly without hope».¹ Men Tacitus var mye mer enn historiker. Han var også sølvalderlatinens fremste stilist, hvis nådeløse *brevitas*, hodespinnende *inconcinntas*, tvetydige setninger, og forkjærlighet for det poetiske har besværet latinstudenter fra tidenes morgen. Som Trilling poengterer er for eksempel portrettet av keiser Tiberius håpløst motsetningsfullt: «We are irresistibly reminded of Proust when Tacitus sets about creating the wonderful figure of Tiberius and, using a hundred uncertainties and contradictions, tries to solve this great enigma of a man, yet always avoids the solution because the enigma is the character.»

Selv om det nok først og fremst er *Annales* og *Historiae* man tenker på når det er tale om Tacitus' tvetydige stil og mørke sarkasme, er *Germania* utvilsomt et produkt av samme sinn. Ofte sitter brodden i halen, som når Tacitus avslutter sin diskusjon av germanernes bytteøkonomi med å påpeke at «nu har vi også lært dem å ta imot pengegaver» (*Germ.* 15; overs. Width). Mener Tacitus at en slik pengebruk er et symbol på sivilisasjonens komme? Eller kanskje snarere et forvarsel om at Romas korrupperende skikker er ved å vinne innpass blant de uskyldige germanerne? Teksten gir intet entydig svar. Som Width påpeker i forordet til sin oversettelse, kan slik tvetydighet medføre vanskeligheter for oversetteres forsøk på å bevare originaltekstens særegne stil og samtidig lage en oversettelse som kan stå på egne ben: «Det en oversetter i alminnelighet tar sikte på, nemlig å bevare

1. Lionel Trilling (1976), «The Literary Imagination», ss. 198–203.

så meget som mulig av originalens stilistiske særpreg, støter i Tacitus' tilfelle på så enorme vanskeligheter at oversettere i stedet har lagt hovedvekten på den korrekte gjengivelse av hans meninger, en oppgave som på sine steder er vanskelig nok.»

Width selv må til tider krype til korset, som når han kommer til Tacitus' kronglete måte å beskrive kongenes uinnskrenkede makt blant svionene. Hos svionene, skriver Tacitus, er makten samlet i hendene på en enkelt hersker og denne regjerer *nullis iam exceptionibus, non precario iure parendi* (*Germ.* 44). I stedet for å forsøke å gjengi ordrett hva som må være et prakt-eksemplar på taciteisk ironi – «uten noen innskrenkninger og med en rett til å adlyde som man ikke behøver å be om» (altså gis 'retten til å adlyde' [man skulle forvente seg 'kravet om å adlyde'] fritt til alle) – parafraserer og forenkler han uttrykket med det pleonastiske «uten noen innskrenkninger og med ubegrenset rett til å kreve lydighet», hvilket jo bare sier det samme på to ulike måter. Til motsetning fra Width forsøker Krag her å bibeholde originalens dunkelhet, hvilket resulterer i en spenstig ordsalat: «uten noen som helst innskrenkninger og ikke med rett til å bli adlydt bare på nåde». Felles for begge er at de – mot alle grammatikkbøkers overbevisning, men i godt selskap blant andre oversettere og kommentatorer – ser seg nødt til å oversette gerundivformen *parendi* passivt («rett til å kreve lydighet / bli adlydt») snarere enn aktivt («rett til å adlyde»). Hvis ingen av alternativene er særlig overbevisende er det kanskje snarere fordi det taciteiske uttrykket simpelthen motsetter seg oversettelse.

Innen jeg går i detalj med anmeldelsen passer det seg med innledende *caveat lector*: Krag er først og fremst interessert i *Germania* som kilde til germanernes historie, og det skinner tydelig gjennom fra start til slutt. Allerede i forordet skriver han at det nok er «som historisk kilde skrift de fleste nå vil lese Tacitus' tekst», og han legger deretter til at hans oversettelse (inkludert innledning og kommentarer) «bærer ... preg av dette», og i litteraturlisten finnes det mange historiske og arkeologiske studier men pent lite om *Germania* som litteratur.² Ettersom denne anmelderen – og de fleste

2. Jeg savner særlig Ellen O'Gorman (1993), «No place like Rome», *Ramus* 22.2, ss. 135–154, og Richard Thomas (2009), «*Germania* as a literary text», *Cambridge Companion to Tacitus*, red. A.J. Woodman. Krag har heller ikke funnet plass til Giovanni Fornis og Francesco Gallis utmerkede italienske tekstkritiske utgave med kommentarer (1964, Edizioni dell'Ateneo).

klassiskfilologer utenfor Skandinavia – ikke hører til blant disse leserne, er det åpenbart at våre forventninger til hva en oversettelse av verket bør tilby skiller seg fra hverandre. Min anmeldelse (og særlig mine kritiske kommentarer) skal derfor leses med dette i mente: Jeg er ikke Krag tiltenkte leser. Med frykt for å gjenta et tidligere poeng vil jeg derfor gjerne understreke det positive i at *Germania* nå er blitt oversatt og kommentert med fokus nettopp på verkets muligheter som kilde til germanernes historie.

Boken er delt i tre hoveddeler: Innledning, oversettelse, og kommentarer. **Innledningen** er videre delt i tre underrubrikker: I den første (ss. 9–41) skisserer Krag germanernes pre-taciteiske historie og kildene til denne, i den andre (ss. 41–81) plasserer han Tacitus og hans verk i en historisk-litterær kontekst som (emblematiske for Krag's historisk-interesserte ledesnor) avsluttes med en diskusjon om hvorvidt teksten er «til å stole på», og i den tredje (ss. 81–110) gir han en oversikt over tekstens etterliv fra tilsynelatende glemsel under senantikken til dens enorme popularitet i Det tredje rike. Introduksjonen akkompagneres av et rikt noteapparat (ss. 111–128). Deretter følger selve **oversettelsen** (131–167), hvis 46 kapitler Krag har utstyrt med beskrivende overskrifter for å hjelpe leseren med å navigere i teksten. Krag's **kommentarer** (ss. 169–230) diskuterer utvalgte historiske, språklige, og litterære (men som regel historiske) momenter i teksten. Boken avrundes med en litteraturliste (ss. 231–237) og to navneregistre som henviser henholdsvis til oversettelsen og til innledningen og kommentarene.

Innledningen er bokens sterkeste del, skrevet i en lettlese stil som flyter fint. Krag er tydeligvis i sitt ess når han skriver om germanernes pre-taciteiske historie og kildene til denne, men han har allikevel viet god plass til å diskutere verkets historiske og litterære kontekst, samt dets resepsjonshistorie. Krag bør også lovprises for at han ikke lar sin iver etter å anvende *Germania* som kilde til germanerne forkludre hans dømmekraft. Selv om han gjennom hele boken er på utkikk etter de «virkelige» germanerne, understreker han tidlig at teksten er «et romersk verk som reflekterer romersk tenkemåte og romerske tankemønstre» (s. 14), og han kommer titt og ofte med advarsler til leseren om å ikke ta alt for god fisk også i sine kommentarer (f.eks. s. 202: «vi kan ikke uten videre anse alle detaljer fra Tacitus for autentiske»).

Krag har mye interessant å si også om verkets potensiale som kilde, men noe mindre om dets litterære kvaliteter og dets plass i den antikke litterære tradisjon. Paragrafene om hvorfor Tacitus skrev *Germania* er utmerkede, ikke minst fordi de gir ham anledning til å påpeke at Tacitus anvender germanerne som et speil for sine samtidige romere – på både godt og ondt. Ettersom Krag ikke siterer den latinske teksten (mer om dette senere), behandles Tacitus' språk og stil naturlig nok relativt kortfattet (ss. 50–51). Denne anmelderen ville også gjerne ha lest mer om forholdet mellom *Germania* og Tacitus' andre verker (hvordan oppfører germanerne seg i *Historiene* og *Årbøkene*?) og mellom Tacitus og andre antikke forfattere, ikke minst Vergil, som Tacitus ved flere anledninger alluderer til i teksten – og dette er kun delvis fordi mine interesserer (og de spørsmål jeg stiller til teksten) skiller seg fra Krags. For, som Richard Thomas poengterer, skriver Tacitus seg med *Germania* inn i en poetisk tradisjon så vel som i en etnografisk-historisk tradisjon: «Virgil created a way of talking about civilisation and culture that belongs as much to literature and the fantastic as it does to the world of history and science, and Tacitus cheerfully puts himself into that literary tradition» (Thomas 2009, s. 66). Når hverken Hesiod eller mytene om Saturns gullalder opptre i Krags diskusjoner (Vergil nevnes en enkelt gang), taper leseren derfor en viktig bakgrunn for å forstå hva slags tekst hen leser.

Diskusjonen av verkets resepsjonshistorie er spennende lesning. Krag beveger seg elegant fra den tidlige overleveringen under middelalderen, gjennom den begynnende germanerideologi under renessansen, og frem til misbruket av teksten under Det tredje rike. Særlig paragrafene om den begynnende germanerideologi – fra sivilisasjonstrekk til etniske trekk (ss. 87–88) – er et høydepunkt. I utleggingen av nazistenes raseteorier og antisemittismens framvekst i Tyskland etter første verdenskrig taper Krag kanskje Tacitus' *Germania* litt av syne (ss. 96–110), særlig ettersom han selv – med rette – medgir at verkets rolle her var svært begrenset. Denne delen kan allikevel være nyttig hvis man vil introdusere videregående elever for et antikt verk og dets resepsjonshistorie. Her kommer hans tidligere diskusjon av Tacitus' bruk av germanerne som speil for romerne til god hjelp, ettersom det både kan forklare hvorfor nazistene trykket boken til sitt bryst og demonstrere at det måtte en meget selektiv lesning til for å gjøre boken

stueren blant Hitlers sjefsideologer, for Tacitus' germanere er jo slettes ikke alltid overlegne sine romerske motparter.

Oversettelsen er, *summa summarum*, tilfredsstillende. Det er ikke overraskende at en anmelder (særlig ikke hvis denne er utdannet latinist) finner saker og ting hen er uenig i, og det skal understrekes at Krag finner som oftest en passende balanse mellom ordrett oversettelse og idiomatisk norsk. Derfor skal ikke mine kommentarer forstås som en avvisning av Krags oversettelse i sin helhet. Det er tydelig at han har styr på sin latin. Hans gjengivelse av *ex ingenio suo quisque demat vel addat fidem* (Germ. 3) som «enhver får tro eller tvile på det etter sitt eget hode» er meget smukk, hans utlegning av *litterarum secreta* som dekkende både «hemmelige brev» og «hemmeligheter i brev» er spot-on (s. 198), og han henviser ofte leserens oppmerksomhet til bestemte ord og retoriske figurer (s. 193).

Når det er sagt, må dog et større problem nevnes: Krag nevner ikke Trygve Widths norske oversettelse fra 1968 – og dette på tross av at han har en underrubrikk i sin bibliografi med «Tekstutgaver og oversettelser». At en oversetter har valgt å ignorere den eneste tidligere publiserte norske oversettelsen virker ubegripelig. Som vi vil se av mine kommentarer til visse utvalgte oversettelser nedenfor ville Krag ha kunnet unngå mange misforståelser hvis han hadde konsultert Width. Det bør også nevnes at valget om å ikke inkludere den latinske teksten er frustrerende for leseren som gjerne hurtig vil kunne sjekke originalen, ikke minst ettersom Tacitus' språk – som nevnt – ofte er tvetydig. Teksten er jo ikke veldig lang, så man sitter med følelsen av at de kunne ha unnet seg de ekstra 35 (?) sidene som det ville ha krevet. Valget må vitne om målgruppe, som synes å være den interesserte allmennhet og lærere og elever på videregående skole snarere enn forskere og latinstudenter. At Krag har valgt å akseptere J.C.G. Andersons tekst fra 1938 i sin helhet og uten innsigelser er forståelig (for det ville være et enormt arbeide å skulle sammenligne og vurdere alle tekstkritiske utgaver), men heller ikke uproblematisk. Det medfører blant annet at han i kapittel 30 har akseptert Baehrens' tvilsomme konjunktur *peditum*, som – slik Allan Lund påpeker i sin kommentar – underminerer den implisitte kontrasten mellom romere og barbarer ved å introdusere en eksplisitt kontrast mellom fotfolk og rytteri.³

3. Allan Lund (1988), *Germania*, Heidelberg.

I kapittel 2 er *conditorem* blitt flyttet fra guden Mannus til hans tre sønner: Tacitus skriver at *ei filium Mannum, originem gentis conditoremque, Manno tris filios adsignant, e quorum nominibus proximi Oceano Ingaevones, medii Herminones, ceteri Istaevones vocentur*. Krag oversetter «Han [Tvisto] hadde sønnen Mannus, folkets stamfar; denne igjen tillegger de tre sønner, som grunnla og gav navn til folkegruppene ...» Den riktige oversettelsen finner vi hos Width: «Ham [Tvisto] tillegger de sønnen Mannus, germanerfolkets opphav og grunnlegger, og denne Mannus igjen tre sønner, hvis navn går igjen i benevnelsene på de germanske folkegrupper...».

I kapittel 28 oversetter Krag beskrivelsen av Julius Caesar som *summus auctorum* med «vår aller beste kilde». Men dette handler om litterær autoritet, ikke moderne kildegransking. Den engelske oversetteren J.B. Rives gjengir med «the highest of authorities». Man mistenker at Krag har latt sin egen bruk av Tacitus som historisk kilde smitte over på hans forståelse av dennes bruk av Caesar.

I kapittel 31 oversetter Krag *visu nova*, som må bety «et merkverdig syn» (Width har «et uvant og selsomt skue»), med «synet av dem skaper skrekk». Det er selvfølgelig ikke usannsynlig at dette merkverdige synet er ment å inngyte skrekk, men det er ikke det Tacitus skriver. I samme kapittel er *durae virtuti* blitt til «hardt krigerliv», selv om det er tydelig fra konteksten at *virtus* her dekker deres harde og heroiske levesett i både krig og fred.

I kapittel 32 – *nec maior apud Chattos peditum laus quam Tencteris equitum* – forstår Krag *laus* som en oppfordring (at tenkterernes rytteri bør berømmes) snarere enn en beskrivelse av faktiske forhold (at tenkterernes rytteri er berømt): «og berømmer man chatterne for fotfolket, må man like mye berømme tenktererne for rytteriet». Det er ikke en helt umulig tolkning, men ettersom den skiller seg fra alle andre oversettere og kommentatorer (f.eks. Width: «og deres [tenkterernes] kavaleri har like stor berømmelse som fotfolket hos chatterne»), så ville man forvente å se en diskusjon av dette i kommentarene.

I kapittel 34 oversetter Krag *visum* med «det virker», på tross av at dette må være fortid, altså «det syntes», eller – med Width – «man har ment».

I kapittel 35 oversetter Krag *populus inter Germanos nobilissimus, quique magnitudinem suam malit iustitia tueri* med «en av de mest ansette stammene blant germanerne. Denne anseelsen trygger de så ved sin rett-skaffenhet.» Altså brukes «anseelse» til å oversette både *nobilissimus* og

magnitudo, mens verbet *malit* ignoreres, hvilket gir et litt fordreid bilde av hva Tacitus faktisk skrev. Widths «Blant germanerne nyter de høy anseelse, og de vil helst [malit] hevde sin storhet ved å øve rettferd» er igjen å foretrekke.

I kapittel 39 oversetter Krag *vetustissimos* med «opprinneligste», selv om «opprinnelig» er et ord som vanskelig kan gradbøyes. Hvorfor ikke bare «eldste», som Width har oversatt?

I kapittel 43 skriver Krag at harierne «forsterker [de] villskapen gjennom unatur og valg av tidspunkter (*Harii ... insitae feritati arte ac tempore lenocinantur*). At *tempore* blir til omskrivningen «valg av tidspunkter» kan man forstå (selv om det ikke kvalifiserer som god norsk), men «unatur» har konnotasjoner av barbari som *arte* ikke kan romme. Widths «kunstige midler» er å foretrekke. Hvis man ikke har noe imot anglismer, skulle man kanskje kunne oversette uttrykket med «triks og timing»?

Kommentarene tar – som nevnt – først og fremst opp utvalgte historiske emner (f.eks. bygging av altere [s. 174], utbredelsen av ulike våpen [s. 177–81], gudedyrkelse [s. 184–5], bebyggelse og byggematerialer [s. 195–6]), men vi finner også etymologiske diskusjoner (f.eks. *Tvisto* og *Mannus* [s. 172], *baritus* [s. 173], *boihaemum* [s. 207]), forklaringer av latinske ord og uttrykk (f.eks. *rex* og *dux* [s. 181], *princeps* [s. 187], *Germania omnis* [s. 169], *litterarum secreta* [s. 198]), retoriske virkemidler (f.eks. «bryst» som *pars pro toto* [s. 182–3], antitetiske uttrykk [s. 193]), og kontekstualiserende fortolkninger av spesifikke passasjer (f.eks. kvinnenes rolle i ekteskapet [s. 197–8], lovgivning om barnebegrensning [s. 199–200]).

Denne delen av boken er av generelt høy kvalitet og bidrar til å gjøre Krag's oversettelse svært leservennlig. Visse kommentarer kan det naturligvis settes spørsmålstejn ved: I kommentarene til kapittel 18 misforstår Krag den avsluttende frasen om kvinnenes rolle i det germanske husholdet: *hoc iuncti boves, hoc paratus equus, hoc data arma denuntiant. Sic vivendum, sic pereundum: accipere se, quae liberis inviolata ac digna reddat, quae nurus accipiant, rursusque ad nepotes referantur*. Dette må bety at det er kvinnens rolle å vedlikeholde og gi videre de gavene som inngår i mannens medgift – så vel som det de symboliserer i form av taperhet og lojalitet overfor husbonden – til både barn og svigerdøtre (som deretter skal gi disse ting videre til kvinnens barnebarn), og ikke – som Krag, ensom blant kom-

mentatorer, skriver (s. 198) – at «det er da underforstått at en svigerdatter bringer denne holdningen med seg fra sin mor».

Krags begrensede interesse for teksten som litterært verk avspeiler seg i hans kommentarer til kapittel 33, for han nevner ingenting om at vi her finner et av de mest omdiskuterte utsagnene (kanskje til og med det mest omdiskuterte utsagnet) i hele *Germania: urgentibus imperii fatis nihil iam praestare fortuna maius potest quam hostium discordiam*. For hva ligger egentlig i ordet *urguentibus*? Er imperiets skjebne «truende» eller «driver» den romerne stadig fremover i deres ekspansjon? Med andre ord, ser Tacitus her pessimistisk på Romas fremtid, slik f.eks. Richard Thomas – med henvisning til Livius' beskrivelse av byen Veii's fall (5.22.8) og Vergils beskrivelse av krigerinnen Camillas død (*Aen.* 11.587) – hevder, eller kan dette forstås positivt som en parafrase av Vergils famøse *pacisque imponere morem, / parcere subiectos et debellare superbos*, slik f.eks. Allan Lund insisterer på? Krag gir ingen indikasjon på at han tilsynelatende aksepterer den førstnevnte fortolkningen med sin oversettelse (som for øvrig er fin nok): «Ingenting er gunstigere for imperiets skjebne når utviklingen kan virke truende, enn splid mellom fiendene».

Jeg vil gjerne avrunde anmeldelsen med å igjen rette en stor takk til Krag for det enorme arbeid det må ha vært å lage en oversettelse av Tacitus' *Germania*. I det store og det hele klarer han brasene godt, ikke minst i introduksjonen, som jeg kan anbefale på det varmeste til lærere på videregående skole. Min kritikk av oversettelsen bør heller ikke skremme noen fra å anvende den. Den er fullt ut brukbar så lenge man ikke skal anvende teksten i forskningsøyemed eller som fasit for latinstudenter. For disse vil Trygve Width nok stadig være standardoversettelsen.

aske_damtoft.poulsen@klass.lu.se